

ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİ ANLAYIŞI VƏ ONA DAİR ƏSAS YANAŞMALAR

Açar sözlər: ədalət mühakiməsi, yanaşma, inkluziv səviyyə, vəzifələr, məhkəmə prosesi.

Ключевые слова: justice, approach, inclusive level, duties, judicial process.

Anahtar kelimeler: adalet, yaklaşım, kapsayıcı düzey, görevler, yargı süreci.

Ədalət mühakiməsi” anlayışı tarixin hər bir mərhələsində diqqət mərkəzində olmuş və onun ətrafında müxtəlif mülahizələr irəli sürülmüşdür. Ədalət mühakiməsi insan təfəkkürünün məhsulu olduğundan, yəni yalnız insanların olduğu yerdə mövcud olduğundan bu fikrin inkişafı cəmiyyətin təkamül tempi ilə uzlaşmaq məcburiyyətində qalmışdır. Tarixə nəzər yetirdikdə qeyd etmək olar ki, ədalət mühakiməsi müxtəlif fərdi, qrup və inkluziv (ümumi, milli) səviyyələrdən ibarətdir. Fərdi və qrup səviyyəsində ədalət mühakiməsi müəyyən fərdlər və ya qrupların mənafeələrini qoruyur, lakin inkluziv səviyyədə böyük qrupların (cəmiyyətin və s.) maraqlarını ehtiva edir [1; s. 70-87]. Bu baxımdan ölkəmizdə aparılan məhkəmə-hüquq islahatlarının mahiyyətini ədalət mühakiməsinin inkluziv səviyyədə aparılması kimi qiymətləndirmək olar.

Ədalət mühakiməsi məhkəmə hakimiyyətinin əsasıdır, onun funksiyaları arasında əsas mərkəzi yeri tutur. Məhkəmə hakimiyyətinin ədalətliyi müəyyənləşdirən, mahiyyət kəsb edən xüsusiyyəti onun xüsusi həyata keçirmə prosedurasına (metodlara) malik olmasıdır. Bu, tanınmış rus dövlətşünası B.Çiçerinin yazdığı kimi, hər iki tərəf üçün çəkiliş bərabər saxlamağa, hər birinin hüquq və tələblərini aydınlaşdırmağa və öz hökmünü bərqərar etməyə yönəlmişdir. Məhkəmə hakimiyyəti, dövlət hakimiyyətinin bir qayda olaraq, məhkəmə iclaslarında hüquq haqqında mübahisələrin kollegial baxışını və həllini aşkar, çəkişmə yolu ilə həyata keçirən spesifik müstəqil qoludur. Hakimiyyətlərin bölgüsü mexanizmində məhkəmə hakimiyyətinin

rolu ilk növbədə konstitusion qanunçuluq və hüquq çərçivəsində hakimiyyətin iki digər qolu üzərində konstitusion və məhkəmə nəzarəti həyata keçirilməklə onları çəkindirmədən ibarətdir. Ədalət mühakiməsi orqanları sistemi konstitusion, ümumi, təsərrüfat, inzibati və digər yurisdiksiya sferalarında hərəkət edən məhkəmə orqanları təşkil edə bilər [2; s. 375].

Beləliklə, ədalət mühakiməsinə aşağıdakı kimi anlayış vermək olar:

“Ədalət mühakiməsi dövlət quruculuğunun, onun siyasi və iqtisadi sistemlərinin hər cür qəsdlərdən mühafizəsi, dövlətin, təşkilatların və vətəndaşların hüquq və qanuni mənafeələrinin müdafiəsi, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının hərtərəfli möhkəmləndirilməsi, vətəndaşların tərbiyə edilməsi, hüquqpozmalara xəbərdar edilməsi və qarşısının alınması məqsədilə məhkəmələr tərəfindən cinayət və mülki işlərə prosessual qaydada lazımınca baxılması, həll edilməsi və hüquqpozmuş şəxslərə qanun əsasında dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi və ya təqsirsiz şəxslərə bəraət qazandırılması fəaliyyətidir” [3; s. 98].

Məhkəmə prosesində və ya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi nəticəsində qəbul edilmiş və hüquq ədəbiyyatında ədalət mühakiməsi aktları adlandırılan məhkəmə qərarlarına qanunvericiliyə uyğun olaraq xüsusi xarakteristikalar verilir.

Onlardan biri də ictimai vəzifədir. Bu o deməkdir ki, məhkəmənin işə baxarkən çıxardığı qərarlar bütün dövlət və ictimai təşkilatlar, idarə və müəssisələr, vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün məcburidir və respublikanın bütün ərazisində

icra edilməlidir. Məhkəmə qərarının icra edilməməsi və ya icrasına maneə törədilməsi təqsirli şəxslərə qarşı müxtəlif növ sanksiyaların tətbiqinə səbəb olur.

Ədalət mühakiməsinin digər fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu fəaliyyət qanunla ətraflı tənzimlənən ciddi nizam-intizam tələb edir. Məhkəmənin xüsusi səlahiyyətlərinin başqa orqanlara verilməsini nəzərdə tutan hüquqi aktların verilməsi qadağandır. Hər hansı digər orqan və şəxslərə hakim səlahiyyətlərinin və funksiyalarının verilməsi yolverilməzdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, ədalət mühakiməsi qanunun tələblərinə və onun müəyyən etdiyi qaydaya ciddi riayət etməklə mülki, cinayət və qanunla müəyyən edilmiş digər məhkəmə icraat formalarına baxılmasında hüquq-mühafizə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi kimi məhkəmə qərarlarının qanuniliyini, əsaslılığını, ədalətliliyini və ictimai öhdəliyini təmin edir.

Ədalət hər bir cəmiyyətin fəaliyyətində əsas elementdir və ona yanaşmalar konkret ölkənin mədəni, hüquqi və siyasi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Bununla belə, ədalət mühakiməsinə tez-tez rast gəlinən bir neçə əsas yanaşma var:

1. Liberal yanaşma: Bu yanaşma fərdlərin hüquq və azadlıqlarının qorunmasına yönəlmişdir. O, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyini, ədalət prinsiplərinə hörməti və bütün vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyini dəstəkləyir. Əsas məqsəd hüquqi asayişin təmin edilməsi, fərdi hüquq və azadlıqların təmin edilməsidir.

2. Qisas (cəzalandırıcı) yanaşması: Bu yanaşma cinayətkarların cinayətlərinə görə cəzalandırılmasına yönəlmişdir. Qisas prinsipi əsas rol oynayır və məhkəmə sistemi törədilmiş cinayətlərə uyğun ədalətli cəzaların təyin edilməsinə diqqət yetirir.

3. Reabilitasiya yanaşması: qisas yanaşmasından fərqli olaraq, reabilitasiya yanaşması cinayətkarları cəzalandırmaq deyil, həm də onları cəmiyyətə qaytarmaq məqsədi daşıyır. O, yenidən cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə reabilitasiya proqramları, təhsil imkanları və peşə hazırlığı vasitəsilə məhkumların

cəmiyyətə reinteqrasiyasına diqqət yetirir.

4. Preventiv yanaşma: Bu yanaşma yoxsulluq, sosial bərabərsizlik, təhsil çatışmazlığı və s. kimi cinayətin əsas səbəblərini aradan qaldırmağa yönəlmiş siyasətləri həyata keçirməklə cinayətin qarşısının alınmasına yönəlmişdir. Profilaktik yanaşma asayiş gücləndirmək və cinayətlərin baş verməsinin qarşısını almaq üçün tədbirləri də əhatə edir.

5. Bərpaedici yanaşma: Məqsəd cinayətkarı cəzalandırmaq deyil, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı bərpa etməkdir. Bu zaman vasitəçilik, barışıq, bərpa üsullarından istifadə olunur. Zərərçəkmiş və cinayətkar arasında barışıq imkanı olan kiçik cinayətlər üzrə bu yanaşmadan istifadə edilməsi uyğundur.

6. Qarışıq yanaşma: yuxarıda sadalanan hər bir yanaşmanın elementlərini özündə ehtiva edir.

Bu yanaşmalar fərqli ola bilər və cəmiyyətin fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərini tarazlaşdıran hərtərəfli ədalət mühakiməsi sistemi yaratmaq üçün onlardan tez-tez birlikdə istifadə olunur.

Ədalətə yanaşma seçimi cinayətin şiddətindən, cinayətkarın şəxsiyyətindən, zərərçəkmiş və cinayətkar arasında barışıq imkanından, ədalətin məqsədlərindən asılıdır.

Müasir dünyada ədalət mühakiməsinə bərpaedici və reabilitasiya yanaşmalarından getdikcə daha çox istifadə olunur. Çünki bu yanaşmalar uzunmüddətli perspektivdə daha təsirli olur. Onlar cinayətlərin təkrar törədilməsi dərəcəsini azaltmağa kömək edir, həmçinin cinayətkarların sosiallaşmasına və normal həyata qaytarılmasına kömək edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ədalət mühakiməsinə hər kəsə uyğun gələn bir yanaşma yoxdur. Hər bir yanaşmanın öz üstünlükləri və mənfi cəhətləri var. Yanaşma seçimi hər bir vəziyyətdən asılı olaraq aparılmalıdır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Dr. Michael Wenzel. "Social identification as a determinant of concerns about individual-, group-, and inclusive-level justice". Australian National University, 2004.
2. Lazarev V.V. Ümumi hüquq və dövlət nəzəriyyəsi. Bakı, 2006.
3. Qəfərov M.S., Abışov V.G., Eyvazov H.Q. "Azərbaycan Respublikasının hüquq- mühafizə orqanları". Bakı, 2006.
4. Özkan Gürsel "Hukuk devleti ve yargı denetimi". Ankara, 1995.

THE CONCEPT OF JUDICIAL JUDGMENT AND THE MAIN APPROACHES TO IT

AZER MEHRALIYEV

Under the President of the Republic of Azerbaijan
Academy of Public Administration
"Leaders retraining" faculty master

SUMMARY

The concept of "justice" has been the focus of attention at every stage of history, and various considerations have been put forward around it. Since the judgment of justice is a product of human thinking, that is, it exists only where there are people, the development of this idea had to be reconciled with the pace of evolution of society. Looking at the history, it can be noted that justice consists of different levels - individual, group and inclusive (general, national). Justice at the individual and group level protects the interests of certain individuals or groups, but at the inclusive level includes the interests of larger groups (society, etc.)

ADALET YARGI KAVRAMI VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

AZER MEHRALIYEV

Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yanında
Kamu Yönetimi Akademisi "Liderler yeniden eğitim"
fakülte master

ÖZET

"Adalet" kavramı tarihin her döneminde ilgi odağı olmuş ve etrafında çeşitli değerlendirmeler ileri sürülmüştür. Adalet yargısı insan düşüncesinin bir ürünü olduğundan, yani yalnızca insanların olduğu yerde var olduğundan, bu fikrin gelişiminin toplumun evrim hızıyla bağdaştırılması gerekiyordu. Tarihe bakıldığında adaletin bireysel, grup ve kapsayıcı (genel, ulusal) olmak üzere farklı düzeylerden oluştuğu not edilebilir. Bireysel ve grup düzeyinde adalet, belirli bireylerin veya grupların çıkarlarını korur, ancak kapsayıcı düzeyde daha büyük grupların (toplum vb.)